

ความหมายย้ายที่ของคำบาลีสันสกฤตที่ใช้ในสังคมไทย

The Semantic Shifts of Pali and Sanskrit words in Thai Society

อดุลย์ คนแรง*
วิไลศักดิ์ กิ่งคำ**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤต ลักษณะย้ายที่ในพจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยนำคำบาลีสันสกฤตที่รูปคำเหมือนกันแต่ความหมายต่างกันมาเปรียบเทียบกัน ผลการวิจัยพบว่า ความหมายย้ายที่ของคำบาลีสันสกฤตนั้น มีทั้งสอดคล้องและไม่สอดคล้องกับรากศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤต

คำสำคัญ : การเปลี่ยนแปลงความหมาย, คำบาลีสันสกฤต, พจนานุกรม

ABSTRACT

This paper aims to comparative study of Semantic Shift of Pali and Sanskrit words in Pali, Thai, English and Sanskrit Dictionary of His Royal Highness Krommaphra Chandaburinarunath with the Meaning of Pali and Sanskrit words in the Royal Institute Dictionary B.E. 2542. By the Pali and Sanskrit are the same form but different meaning by the way of comparison . The result is that Semantic Shift of Pali and Sanskrit words was related or unrelated with the roots of Pali and Sanskrit possibly.

Keywords: Semantic Change, Pali and Sanskrit Words, Dictionary

*วิทยาลัยนพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
e-mail : raengkon@hotmail.com

**อาจารย์ที่ปรึกษา

๑. บทนำ

หนังสือปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับกรมพระจันทบุรีนฤนาถ มี ๔ ภาษา คือ บาลี ไทย อังกฤษ และสันสกฤต โดยมีคำตั้งเป็นภาษาบาลีสันสกฤตเขียนด้วยอักษรไทยและอักษรโรมัน มีคำนิยามความหมายเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เช่น ออกโก พระอาทิตย์, ไม้รัก, แดงต้น, ขอนดอก. ส. อรก. Akko the sun; the plant swallowwort, or Asclepias gigantean. Skt. Arka.^๑

คำนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตในหนังสือปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ กรมพระจันทบุรีนฤนาถนั้น มาจากหนังสืออ้างอิง ๗๒ เล่ม เช่น พระคัมภีร์ อภิธานปิปปิกา ธาตุปิปปิกา สยามรณัฐส เตปิฏก^๒ คำนิยามในหนังสือปทานุกรมนั้นจึงเป็นไป สอดคล้องกับความหมายในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา

พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ มีคำยืมภาษาต่างประเทศ ทั้งหมด ๑๔ ภาษา คือ เขมร จีน ขวา ญวน ญี่ปุ่น ตะเลง เบงกาลี บาลี ฝรั่งเศส มลายู ละติน สันสกฤต อังกฤษ และฮินดี^๓ เฉพาะคำยืมบาลีสันสกฤต มีจำนวนทั้งสิ้น ๖,๕๑๓ คำ ในพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๔ คำนิยามความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมขึ้นอยู่กับมติของคณะกรรมการชำระพจนานุกรมซึ่งมีทัศนคติตามบริบทสังคมไทย

เมื่อได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำบาลีสันสกฤตซึ่งนิยามความหมายตาม รากศัพท์ คือ ธาตุและปัจจัยในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับกรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับการเปลี่ยนแปลงความหมายคำบาลีสันสกฤตซึ่งนิยามความหมายตามบริบทสังคมไทยใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ จะทำให้เห็นความหมายย้ายที่ของคำบาลีสันสกฤตว่าเป็นไปในลักษณะใดบ้าง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาความหมายย้ายที่ของคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทยต่อไป

^๑ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาสมุทรราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

^๒ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^๔ สุภัทญาโสภี ใจกล้า, “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำบาลีสันสกฤตใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ และ พ.ศ. ๑๕๔๒”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย (บัณฑิตวิทยา: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙).

๒. วัตถุประสงค์

เพื่อเปรียบเทียบความหมายย้ายที่ของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

๓. วิธีดำเนินงานวิจัย

เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือ เลือกคำตั้งบาลีสันสกฤตที่มีรูปเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกันในปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มาเปรียบเทียบกันตามทฤษฎีการการเปลี่ยนแปลงความหมายของเลียวนาร์ด บลูมฟิลด์ (Bloomfield)^๕ และ วิลเลียม โอเกรดี (William O'Grady)^๖ วิเคราะห์หาความสอดคล้องและไม่สอดคล้องกับรากศัพท์ คือ ชาติและปัจจัย ตามรูปวิเคราะห์คำบาลีของพระธรรมกิตติวงศ์^๗ และ พระมหาสมปอง มุทิโต^๘

๔. ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงความหมายย้ายที่แบ่งออก ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. คำบาลีสันสกฤตในปทานุกรม^๙ และพจนานุกรม^{๑๐} มีความหมายต่างกัน และสอดคล้องกับรากศัพท์ เช่น

ลำดับที่	ความหมายในปทานุกรม	ความหมายในพจนานุกรม	สอดคล้องกับรากศัพท์
๑. เจตีย์	เจตีย์, พระเจตีย์, พระสถูป, ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์, เทวาลัย, ที่อยู่เทวดา	สิ่งหรือบุคคลที่เคารพนับถือ, สิ่งซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม บรรจุสิ่งที่ นับถือ มีพระธาตุเป็นต้น	จิต ชาติในความหมายว่า บุษบา จิต ชาติในความหมายว่า ก่อ, สะสม
๒. มรดก	คนตาย	สิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือที่สืบทอดมาแต่บรรพกาล, ทรัพย์สินทุกชนิดตลอดทั้งสิทธิ	มร ชาติในความหมายว่า ตาย

^๕ Leonard, B. **Language**, (New York: Holt, Rinehart and Winston. 1963), pp. 426-427.

^๖ William O'Grady and Michael Dobrovolsky, **Contemporary Linguistics**. (New York: Copp Clark Piman, Ltd. 1989), pp. 206-207.

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ศัพท์วิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ๒๕๕๐) หน้า ๑-๘๗๔.

^๘ พระมหาสมปอง มุทิโต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๒) หน้า ๑-๑๒๒๘.

^๙ ปทานุกรม หมายถึง ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ.

^{๑๐} พจนานุกรม หมายถึง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.

		หน้าที่ และความรับผิดชอบต่าง ๆ ของผู้ตาย เว้นแต่ตามกฎหมายหรือโดยสภาพแล้ว เป็นการเฉพาะตัวของผู้ตาย เรียกรวมๆ ว่า กองมรดก	
๓. พินิต	ผู้หญิง	เป็นที่รัก, ที่ชอบพอ	วน ชาติในความหมายว่า อดอยากได้, สماعคม, คบหา
๔. พสก	หญิงผู้อยู่ในอำนาจคือ เชื้อฟิ่ง	ชาวเมือง, พลเมือง	วส หมายถึง อำนาจ กับ คม ชาติในความหมายว่า ไป
๕. อวตาร	การข้ามลง, ที่ลง, ทำน้ำ, ช่อง, โทษ, ข้าม, รู	แบ่งภาคมาเกิดในโลก	อว หมายถึง ลง ตร ชาติใน ความหมายว่า ข้าม
๖. สุตตะ	เสียง, ศาสตร์มีศัพท์ ทศาสตร์เป็นต้น, บุตร, เปี้ยก, ชุม, ปรากฎ, ฐู, ชำนาญ, ได้สดับแล้ว	ไหลไป	สุ ชาติในความหมายว่า ครอบงำ, ฐู, ฟิ่ง, ไหล, ไป, ถึง
๗. บริกรรม	บริกรรม	สำรวมใจสวดมนต์ภาวนา, สำรวมใจร่ายมนตร์หรือเสก คาถาซ้ำ ๆ หลายคาบหลาย หนเพื่อให้เกิดความขลังความ ศักดิ์สิทธิ์	ปริ หมายถึง รอบ กร ใน ความหมายว่า ทำ
๘. อรูป	นิพพาน	ไม่มีรูป, ไม่ใช่รูป, ที่เป็น นามธรรม	อ หมายถึง ไม่มี รูป หมายถึง รูป
๙. เวทคุ	ผู้ถึงเวทเรียนจบไตร เพท, ถึงฝั่งไตรเพท	ผู้บรรลุถึงซึ่งความรู้ คือ พระ อรหันต์	เวท แปลว่า ไตรเพท, ความรู้ คม ชาติในความหมายว่า ถึง
๑๐. อจลา	มีความหวั่นไหวไม่มี, ภูเขา	แผ่นดิน	อ แปลว่า ไม่ จล ชาติใน ความหมายว่า เคลื่อนไป
๑๑. สัจวา	สาหร่าย	สร้อยเครื่องประดับชนิดหนึ่ง ใช้คล้องเฉวียงบ่า	สิ ชาติในความหมายว่า ผูก, พัน
๑๒. สีมันต์	ผมที่เสกตรงกลางบน ศีรษะหญิง, เสกผม	เขต, แดน	สีมา ในความหมายว่า เขต อนาคต ในความหมายว่า ที่สุด
๑๓. พร	ดีกว่า, ประเสริฐกว่า	คำแสดงความปรารถนาให้ ประสบสิ่งที่เป็นสิริมงคล, สิ่ง ที่เลือกเอาตามความประสงค์	วร ชาติในความหมายว่า ปรารถนา
๑๔. อธิปไตย	ความเป็นอธิบดี, ความเป็นใหญ่ยิ่ง	อำนาจสูงสุดของรัฐที่จะใช้ บังคับบัญชาภายในอาณาเขต ของตน	อธิ ในความหมายว่า ยิ่งใหญ่ ปา ชาติในความหมายว่า รักษา
๑๕. หงส์	หงส์, ห่าน	นกในนิยายถือเป็นนกในตระกูล สูง มีเสียงไพเราะ เป็นพาหนะ ของพระพรหม; ในวรรณคดี	หน ชาติในความหมายว่า บิน ไป

		หมายถึงบุคคลที่มีชาติตระกูลสูงและเปรียบเทียบการเดินที่งดงามอ่อนช้อยและเป็นสง่าเทียบด้วยการเดินของหงส์	
--	--	---	--

จากตัวอย่างการเปรียบเทียบความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมและพจนานุกรมที่มีความหมายตามต่างกัน และสอดคล้องกับรากศัพท์ พบว่า ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม เปลี่ยนแปลงจากคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม ดังนี้

๑.๑ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมนิยามความหมายเป็นไปตามหลักความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เช่น เจตีย์ หมายถึง สิ่งซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลมบรรจุสิ่งที่มีน้ำหนักมีพระธาตุเป็นต้น

๑.๒ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมนิยามความหมายเป็นไปตามหลักความเชื่อในทางศาสนาฮินดู เช่น อวตาร หมายถึง แบ่งภาคมาเกิดในโลก โดยการแบ่งภาคลงเกิดในโลกมนุษย์ของพระนารายณ์ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญของชาวฮินดู

๑.๓ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมนิยามความหมายเป็นไปตามตัวบทกฎหมายไทย เช่น มรดก หมายถึง สิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษหรือที่สืบทอดมาแต่บรรพกาล, ทรัพย์สินทุกชนิดตลอดทั้งสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่างๆ ของผู้ตาย เว้นแต่ตามกฎหมายหรือโดยสภาพแล้ว เป็นการเฉพาะตัวของผู้ตาย เรียกรวมๆ ว่า กองมรดก ตรงกับตัวบทประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๖๐๐^{๑๑}

๒. คำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมและพจนานุกรมมีความหมายต่างกัน และความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมสอดคล้องกับรากศัพท์ แต่ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมไม่สอดคล้องกับรากศัพท์ เช่น

ลำดับที่	ความหมายในพจนานุกรม	ความหมายในพจนานุกรม	สอดคล้องกับรากศัพท์
๑. กุฎุมพี	ผู้มีทรัพย์	ชนชั้นต่ำ	จน ในความหมายว่า ทรัพย์ กฎ ชาติในความหมายว่า เป็นไป
๒. โศกา	ความโศก	ร้องไห้	สุจ ชาติในความหมายว่า เศร้าโศก
๓. สาโท	ยินดี	น้ำเมาที่ได้จากการหมัก	สท ชาติในความหมายว่า ยินดี
๔. สังหาร	สังเขป, ย่อ	ฆ่า, ผลาญชีวิต	ส ในความหมายว่า โดยย่อ หรือในความหมายว่า นำไป
๕. อุตริ	ยั้ง, ยั้งไปกว่า, เบื้องบน	นอกคอก, นอกทาง, นอกกรีต	อุ ในความหมายว่า ขึ้น ตรี ชาติในความหมายว่า ข้าม
๖. ยโส	ยศ, เกียรติ	เย่อหยิ่งเพราะถือตัวว่า	ยช ชาติในความหมายว่า บูชา

^{๑๑} คณะวิชาการ The Justice Group, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, กรุงเทพมหานคร: บริษัทพีรภาส จำกัด, ๒๕๔๙) หน้า ๕๘๑.

		มียศ	
๗.สามัญ	ทั่วไป, สามัญ	เลวทรามต่ำช้า	สมาน ในความหมายว่า เสมอกัน
๘.พินัย	วินัย, ทรมาน, ฝึก, ความน่าเสีย	เงินค่าปรับเป็นภาคหลวง	วิ ในความหมายว่า วิเศษ นี้ ธาตุในความหมายว่า นำไป
๙.วิกฤต	ทำหลก, ทำแปลก, ความทำหลก, เปลี่ยนแปลง	อยู่ในชั้นล่อแหลมต่ออันตราย, อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ	วิ ในความหมายว่า ต่าง กร ธาตุในความหมายว่า ทำ
๑๐.พิรุช	ขุนเคืองแล้ว, โกรธ, ผิด, ยินร้าย	ผิดปรกติ, มีอาการน่าสงสัย	วิ ในความหมายว่า วิเศษ รุช ในความหมายว่า ชัดเคือง
๑๑.วาสนา	ธรรมชาติเครื่องอบรม, ความแต่ง, ความปรุง, ความอบรม	บุญบารมี, กุศลที่ทำให้ได้รับลาภยศ	วาสุ ธาตุในความหมายว่า อบ, บ่ม
๑๒.สันดาน	สันดาน, สืบต่อ, วงศ์ตระกูล, ทิพยพฤกษ์, ไม้สวรรค์	อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด มักใช้ไปในทางไม่สู้จะดี	ส ในความหมายว่า พร้อม ตน ธาตุในความหมายว่า แม่, ขยาย
๑๓.อาวุโส	แนะนำผู้มีอายุ	ที่มีอายุแก่กว่าหรือมีตำแหน่งหน้าที่การงานสูงกว่า, ความมีอายุมากกว่า หรือมีประสบการณ์ในอาชีพมากกว่า	อาวุโส ในความหมายว่า แนะนำผู้มีอายุ
๑๔.พิกล	ขาดแคลน	ผิดปรกติ, แปลกไป	วิ ในความหมายว่า วิเศษ กล ธาตุในความหมายว่า ให้หมดสิ้น
๑๕.อนาถ	ไม่มีที่พึ่ง	สงสาร, สิ้นเวช, สลดใจ	อ ในความหมายว่า ไม่มี นาล ในความหมายว่า ที่พึ่ง

จากตัวอย่างการเปรียบเทียบคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรมและพจนานุกรมมีความหมายต่างกัน และความหมายของคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรมสอดคล้องกับรากศัพท์ แต่ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมไม่สอดคล้องกับรากศัพท์ พบว่า ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรม เปลี่ยนแปลงจากคำบาลีสันสกฤตในปทานุกรม ดังนี้

๒.๑ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมเปลี่ยนเป็นความหมายที่เสื่อมสภาพลง เช่น กุฎุมพี หมายถึง ชนชั้นต่ำ การนิยามความหมายนี้สะท้อนให้ว่ามีชนชั้นในสังคมไทยทั้งชนชั้นอำมาตย์และชนชั้นไพร่

๒.๒ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมเปลี่ยนเป็นความหมายที่สูงสภาพขึ้น เช่น วาสนา หมายถึง บุญบารมี, กุศลที่ทำให้ได้รับลาภยศ การนิยามความหมายนี้สะท้อนให้เห็นความเชื่อของสังคมไทยว่า ควรสร้างบุญบารมีเพื่อให้ได้ลาภยศ

๒.๓ ความหมายของคำบาลีสันสกฤตในพจนานุกรมเปลี่ยนเป็นความหมายแฝงด้านความรู้สึกภายในใจที่ประกอบด้วยกรรมธรรม เช่น อนาถ หมายถึง สงสาร, สักเวช, สลดใจ การนิยามความหมายนี้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยนิยมช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยาก

๕. สรุป

การใช้คำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย โดยเฉพาะการใช้ความหมายของคำบาลีสันสกฤตนั้นมีทั้งใช้ความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่สอดคล้องกับรากศัพท์และความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่ไม่สอดคล้องกับรากศัพท์ซึ่งเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมไทย การใช้ความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่สอดคล้องกับรากศัพท์โดยการสร้างคำให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่ความหมายยังคงเดิม เพื่อให้แต่ละคำที่เพิ่มขึ้นมีความเหมาะสมกับระดับภาษาที่ใช้ในสังคมไทย ส่วนความหมายของคำบาลีสันสกฤตที่ไม่สอดคล้องกับรากศัพท์ซึ่งเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมไทยนั้น มีทั้งความหมายที่เสื่อมสภาพลง ความหมายสูงสภาพขึ้น ความหมายแฝงด้านความรู้สึก ความหมายที่เกิดจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความหมายที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนาฮินดู และความหมายที่เกิดจากตัวบทกฎหมายไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ

คณะวิชาการ The Justice Group. **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพีรภาสจำกัด, ๒๕๔๙.

จันทบูรินฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบูรินฤนาถ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม: โรงพิมพ์มหา มกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๕๓.

เทพดรุณานุกิษย์ (ทวี ธรรมธัช), หลวง. **ธาตุบุปที่ปิภา หรือ พจนานุกรม บาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ประยุทธ์ หลงสมบุญ. **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๙.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). **วฤตตรัตนากร และ วฤตโตทยมัญชรี**. นครปฐม: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๔.

พระพุทธอัปยิมมหาเถระ. **ปทรูปลิตฺธิ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และคณะ. **ธาตุวัตถสังคหปาฐานิสสยะ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

สุกัญญา โสภี ใจกล้า. “การศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำบาลีสันสกฤต ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ และ พ.ศ. ๒๕๔๒”. **วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์ มหามบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙.**

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Book:

Leonard, B. **Language**. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1963.

William O'Grady and Michael Dobrovolsky. **Contemporary Linguistics**. New York. Copp Clark Piman, Ltd, 1989.